НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.133.4(477)(045)

Н.В. Балабанова

ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР В ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

У статті досліджено сутність кластерних структур та основні етапи їх створення, визначено галузі Донецького регіону щодо формування кластерів та напрями державної політики в сфері кластерного розвитку.

***Ключові слова**: кластер, регіональний розвиток, державне регулювання, потенціал формування кластерів.*

Домінуючою метою сучасної економічної політики країн, незалежно від їх соціально-економічного розвитку, є зростання національної конкурентоспроможності, збільшення присутності вітчизняних компаній на внутрішньому та зовнішніх ринках та підвищення ефективності їх діяльності.

Процеси глобалізації та посилення міжнародної конкуренції потребують змін щодо системи управління конкурентоспроможністю, що передбачає відмову від проведення традиційної промислової політики та переходу до нової системи організації виробництва, заснованої на використанні переваг спеціалізації і кооперації та взаємозв'язків між підприємствами споріднених галузей в межах виробничого циклу, що в свою чергу, забезпечує умови створення мережевих структур, тобто кластерів.

Проблеми формування та розвитку кластерів та роль кластерних структур у підвищенні конкурентоспроможності регіону досліджуються в трудах багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів, таких як: М.Портер, О.І.Амоша, О.В.Анненкова, С.І.Соколенко, Г.Р.Хасаєв, Т.В.Цихан., Г.А.Яшева.

Поняття кластеру вперше було введено до економічної теорії Майклом Портером, відповідно до якого кластер представляє собою групу взаємопов'язаних компаній та організацій, що діють в межах певної сфери та характеризуються спільністю діяльності. Спільність діяльності в даному випадку обумовлена збігом економічних інтересів підприємств та організацій, які є учасниками кластеру.

Кластерні структури сьогодні є ефективною формою регіонального розвитку, організації інноваційних процесів. Вони передбачають конкуренцію не окремих підприємств, а їхніх об'єднань, які намагаються скоротити власні витрати завдяки кооперації. Об'єднання у кластери різних суб'єктів соціально-економічних відносин формують специфічне економічне середовище з метою розширення взаємозв'язків у сфері торгівлі, вільного переміщення капіталу, людських та інформаційних ресурсів [5].

В сучасній науковій літературі існує багато підходів до визначення сутності кластерів, в залежності від основної мети та характеру функціонування, що загалом можна звести до трьох типів:

- регіонально обмежені форми економічної активності в межах споріднених секторів;
- вертикальні виробничі ланцюги, вузько визначені сектори, в яких споріднені етапи виробничого циклу визначають ядро кластеру;
- галузі промисловості, визначені на високому рівні агломерації.

З позиції системного підходу кластер представляє собою сукупність суб'єктів господарської діяльності взаємопов'язаних галузей, об'єднаних в єдину організаційну структуру, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності і функціонують з певною метою.

Також кластери можна визначити як групу підприємств-учасників того чи іншого ринку, об'єднаних на основі довгострокових контрактів з метою більш ефективного використання ресурсів та переваг для спільної реалізації підприємницьких проектів.

Специфіка функціонування кластерів полягає в інтеграції галузевих і територіальних принципів організації підприємницької діяльності, можливості більш повного використання інфраструктурного потенціалу регіону, а також здатності до зміни конфігурації мережі: заміни окремих елементів, приєднання додаткових тощо. Об'єднання у кластер чи підприємницьку мережу здійснюється на основі симбіозної взаємозалежності між різними бізнес-суб'єктами за принципом синергізму. Такі об'єднання дозволяють підприємствам малого і середнього бізнесу комбінувати переваги малих форм підприємництва та великих виробництв. Водночас кластерам і підприємницьким структурам не притаманна жорстка прив'язка до територіальних параметрів, а «рухомість» її масштабів дозволяє забезпечити більшу гнучкість, адаптивність та мобільність діяльності об'єднання [7].

Кластери сприяють соціально-економічному розвитку регіону (та/або країні), що обумовлено наступними факторами:

- Кластери забезпечують позитивні ефекти; взаємозв'язки в межах кластеру ведуть до появи нових методів конкуренції, що в свою чергу, спонукає до створення інновацій;
- Кластери виконують роль «точок зростання» внутрішнього ринку;
- Взаємозв'язки в межах кластеру забезпечують розвиток аутсорсингу та малого і середнього бізнесу регіону;
- Конкуренція між виробниками кластеру призводить до їх більшої спеціалізації, пошуку нових ринкових сегментів, освоєнню нового бізнесу [12].

Якісною характеристикою кластеру є виникнення в його рамках ряду позитивних ефектів, що забезпечують порівняльні переваги даної форми організації міжфірмових взаємозв'язків. В першу чергу це ефект масштабу виробництва, основою якого служить наявність в однієї з фірм кластера ядра інноваційної активності. Другим позитивним ефектом, характерним для кластерів, виступає ефект охоплення. У загальному випадку він виникає при наявності фактора виробництва, який може бути використаний одночасно для одержання декількох видів продукції. Третім позитивним ефектом кластера є ефект синергії, що виникає, наприклад, при загальній стандартизації продукції [3].

З урахуванням світового досвіду функціонування кластерів можна визначити ряд передумов щодо його створення:

1. Наявність сукупності конкурентоздатних підприємств, що взаємодіють в межах бізнес-процесів;
2. Географічна концентрація підприємств;
3. Наявність необхідної інфраструктури та широкий набір учасників кластеру;
4. Наявність зв'язків та взаємодії між учасниками кластерів;
5. Політика регіональних органів влади, спрямована на підтримку та розвиток кластерів.

Механізм формування та розвитку кластерів передбачає визначення трьох основних етапів [6,9] (рис.1).

На попередньому етапі передбачається визначення потенціалу формування кластерів у певному регіоні та сфери його функціонування. Етап реалізації передбачає

формування програми та стратегії розвитку кластеру, визначення складу його учасників та механізм їх взаємодії відповідно до основних функцій. Умовно учасників кластеру можна розділити на три групи: 1)безпосередні учасники виробничого процесу, тобто підприємства-виробники ключових товарів (послуг, робіт); 2) організації, що здійснюють обслуговування процесу виробництва товарів (послуг, робіт) та 3)органи влади, діяльність яких є непрямою та передбачає, певним чином, створення необхідних умов функціонування кластеру.

Попередній етап	Обґрунтування необхідності створення кластеру в регіоні ↓
	Оцінка наявного рівня економічного розвитку, конкурентних переваг регіону та його потенційних учасників ↓
	Оцінка потенційних можливостей кластеру, його впливу на соціально-економічний розвиток регіону ↓
Етап реалізації	Розробка програми реалізації кластеру ↓
	Визначення цілей та задач кластеру ↓
	Визначення складу учасників кластеру ↓
	розробка структури управління кластером ↓
	Реалізація програми розвитку кластеру ↓
Завершальний етап	Оцінка ефективності функціонування кластеру ↓
	Коригування програми розвитку кластеру

Рис.1. Основні етапи створення кластерів

На завершальному етапі здійснюється оцінка ефективності функціонування кластеру на основі системи економічних показників, за результатами якої можливе виконання корегування програми розвитку кластеру.

Однією з найбільш розповсюджених методик щодо визначення потенціалу кластеризації є підхід, заснований на оцінці рівня локалізації виробництва галузей промисловості, спеціалізації галузей та душового виробництва промисловості.

Найбільш вагомий вклад у формування валового регіонального продукту Донецької області забезпечує промисловість, в структурі якої найбільша частка доводиться на металургійне виробництво (близько 40%). Розрахунок коефіцієнтів локалізації виробництва галузей промисловості (табл.1), спеціалізації галузей промисловості (табл.2) та душового виробництва (табл.3) дозволив визначити наступні тенденції розвитку промисловості Донецької області.

Значення коефіцієнту локалізації металургійного виробництва, енергетики, харчової промисловості є майже незмінними, між тим, спостерігається збільшення

значення показника у машинобудуванні, що є позитивним явищем та пояснюється активізацією економічної діяльності підприємств машинобудівного комплексу.

Таблиця 1

Коефіцієнти локалізації виробництва галузей промисловості Донецької області, 2007-2011 рр. [2,4]

Галузь	2007	2008	2009	2010	2011
Харчова промисловість	0,38	0,35	0,40	0,38	0,40
Хімічна промисловість	0,74	0,72	0,64	0,56	0,60
Металургійна промисловість	**2,11**	**2,02**	**2,29**	**2,16**	**2,22**
Добувна промисловість	**1,49**	**1,42**	**1,74**	**1,30**	**1,29**
Машинобудування	**0,76**	**0,78**	**0,92**	**0,97**	**0,88**
Енергетика	0,60	0,61	0,71	0,64	0,61

Розрахунок коефіцієнтів спеціалізації свідчить, що профільну орієнтацію промислового виробництва області формують підприємства добувної промисловості, металургійного та машинобудівного комплексів.

Таблиця 2

Коефіцієнти спеціалізації галузей промисловості Донецької області, 2007-2011 рр. [2,4]

Галузь	2007	2008	2009	2010	2011
Харчова промисловість	0,56	0,56	0,62	0,61	0,61
Хімічна промисловість	**1,11**	**1,16**	**0,98**	**0,90**	**0,93**
Металургійна промисловість	**3,15**	**3,25**	**3,52**	**3,47**	**3,43**
Добувна промисловість	**2,23**	**2,28**	**2,67**	**2,08**	**1,99**
Машинобудування	**1,13**	**1,25**	**1,42**	**1,56**	**1,36**
Енергетика	0,90	0,98	1,09	1,03	0,94

Слід відзначити позитивне явище щодо збільшення протягом останніх років показника душового виробництва промисловості Донецької області у таких галузях, як машинобудування та харчова промисловість при майже незмінних значеннях (або незначних змінах) у металургійній галузі, що підтверджує процеси диверсифікації в економіці регіону.

Таблиця 3

Коефіцієнти душового виробництва промисловості Донецької області, 2007-2011 рр. [2,4]

Галузь	2007	2008	2009	2010	2011
Харчова промисловість	0,73	0,71	0,72	0,74	0,82
Хімічна промисловість	**1,44**	**1,47**	**1,14**	**1,11**	**1,24**
Металургійна промисловість	**4,10**	**4,12**	**4,10**	**4,25**	**4,59**
Добувна	**2,90**	**2,89**	**3,11**	**2,55**	**2,65**
Машинобудування	**1,47**	**1,59**	**1,65**	**1,91**	**1,81**
Енергетика	**1,17**	**1,24**	**1,27**	**1,26**	**1,25**

Відповідно до отриманих результатів, найбільш високий потенціал для формування кластерів у Донецькій області спостерігається у таких галузях, як металургія, машинобудування та добувна промисловість.

Значним потенціалом кластерізації та ефективного функціонування в системі пов'язаних галузей володіють підприємства машинобудування Донецької області. Адже, по-перше, машинобудування є інноваційною галуззю, тобто є здатним до швидкої адаптації до нових технологій, по-друге, спеціалізація регіону на виробництві металургійної продукції та наявність значної промислової інфраструктури обумовлює можливість об'єднання зусиль підприємств вказаних галузей та створення замкнутого циклу за принципом «постачальник-виробник-споживач». Останнє в свою чергу обумовлює не тільки підвищення конкурентоспроможності підприємств на зовнішніх ринках за рахунок отриманих ефектів, а й отримання додаткової добавленої вартості, соціально-економічний розвиток регіону, деяку переорієнтацію підприємств та виробництва на внутрішній ринок і як наслідок, зменшення залежності від тенденцій зовнішнього ринку.

Зважаючи на світовий досвід щодо формування та функціонування кластерів, слід відзначити, що існують національні особливості кластерної політики; немає однозначності у складі використання інструментів державного регулювання розвитку кластерів, вони єдині тільки в країнах-учасницях одного кластерного проекту.

Задачі органів виконавчої влади при формуванні кластерної політики повинні спрямовуватись на:

- поліпшення макроекономічного, політичного, законодавчого і соціального фону;
- встановлення стабільного та передбачуваного макроекономічного, законодавчого та політичного оточення;
- поліпшення умов для ведення бізнесу;
- підвищення доступності, якості та ефективності інфраструктури та освітніх установ;
- сприяння утворенню та розвитку кластеру;
- створення "інститутів підвищення конкурентоспроможності", які б інформували громадян і мобілізували б приватний сектор, органи влади всіх рівнів, освітні та інші установи [10].

Тобто, діяльність органів влади щодо формування державної кластерної політики спрямована перш за все на формування необхідних умов (економічних, нормативно-правових, інфраструктурних та ін.) для розвитку та ефективного функціонування кластерів.

Формування нормативних регуляторів державної підтримки розвитку кластерних структур пов'язане, перш за все, зі створенням дієвої нормативної бази, необхідної для розподілу повноважень між центральними та регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування. Правові важелі спрямовані на формування правової та нормативно-методичної бази щодо державної підтримки розвитку кластерів [1].

Комплекс заходів державної політики економічного характеру, спрямованих на підтримку і розвиток кластера може включати: надання інвестиційних і податкових пільг; пільгове кредитування учасників кластеру; субсидування процентних ставок по кредитах для інноваційних підприємств; надання державних гарантій підприємствам експортних галузей; надання грантів інноваційним компаніям; виділення бюджетних коштів в рамках цільових програм та проектів; часткове фінансування внутрікластерних трансакційних витрат; відшкодування частини витрат на сплату відсотків за залученими кредитами; надання бюджетного кредиту та пільг з податку на

майно; часткове страхування ризиків підприємств кластера, що реалізують інноваційні проекти

Щодо ролі приватного сектора, вона зводиться до активної участі у вдосконаленні місцевої інфраструктури, появі "місцевих" постачальників і залученню нових інвестицій, роботі в контакті з місцевими освітніми та дослідницькими інститутами для підвищення якості спеціалізованих програм, що відповідають потребам кластеру, а також у забезпеченні органів влади інформацією про проблеми і бар'єри, які виникають при розвитку кластеру [10].

Однак, для того, що б кластери дійсно стали дійовим механізмом підвищення конкурентоспроможності регіону, необхідно активізувати роботу в цьому напрямку як з боку органів влади, так і підприємницьких структур та організацій, що забезпечують інформаційне та методологічне обслуговування.

Список використаної літератури

1. Анненкова О.В. Механізм державної підтримки інноваційних кластерів. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2010_6_2/14.pdf
2. Головне управління статистики у Донецькій області. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://donetskstat.gov.ua/
3. Гудкова А.А. Кластерная политика в системе государственного регулирования инновационных процессов в экономике России и ее регионов. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: www. rkpr. inion. Ru
4. Державна служба статистики України. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
5. Добуш Ю.Я. Особливості формування кластерів у рекреаційній сфері. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/27_15.pdf
6. Елецких С.Я. Этапы формирования машиностроительных кластеров. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2008/6/p_50_54.pdf
7. Кластери та інноваційний розвиток України. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf
8. Пятинкин С.Ф. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cluster.by/files/Klastery1.pdf
9. Ускова Т.В.Развитие региональных кластерных систем. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sinkevich.org/klaster.by/Sozdanie_klastera.pdf
10. Хасанов Р.Х. Реализация региональной промышленной политики с использованием кластерных подходов. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.docme.ru/doc/1177/stat._ya-o-klasterah-r.h.-hasanova
11. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.subcontract.ru/Docum/%20DocumShow_DocumID_168.html
12. Яшева Г.А. Формирование кластерной стратегии регионального развития [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/08/Яшева2_3_конк_рег_00_ИТР_РЕГ.doc

N. Balabanova

THE USE OF CLUSTER STRUCTURES TO IMPROVE THE COMPETITIVENESS OF THE REGION

The article examines the nature of cluster structures and main stages of their creation, defined area of Donetsk region to form clusters and directions of the state policy in the field of cluster development.

Keywords: cluster, regional development, government regulation, the potential formation of clusters.

УДК 338.48.009.12(045)

V.Matsuka, K. Osipenko

VALUATION TECHNIQUES COMPETITIVE EDGE TOURIST ATTRACTION REGION

The article analyzes the impacts on the tourism attractiveness of the region, the components tourist attraction area, systematized basic approaches, methods and indicators for assessing the competitiveness of the region.

***Key words**: competitiveness, competitive advantage, tourist area, tourist attraction of the region, evaluation of competitive advantage.*

Relevance of the study. Particularly relevant in the present context is algorithm development, reasoning and decision-making, improved methods of organizational and financial resources for the development of tourism at the macro and micro levels. The need for evaluating the competitive advantages of certain territories and regions is a priority today as favorable conditions to help quickly overcome the consequences of the economic crisis and increase the pace of economic activity. In this evaluation should be interested, especially local governments, which can use the results as to attract investors and to make adjustments in its domestic politics. Not the last role of regional competitiveness of the tourist market. In this regard, the importance of scientific research concerning the development of methodologies for evaluating the competitive advantages of tourism attractiveness.

Analysis of the main research and publications. In a crisis, taking into account the potential tourist complex appropriate is to study some experience in this area. The study of competitive advantages and methods of evaluation engaged many domestic and foreign scholars, among them: A.V. Yermishin, V. Merkushov, O. Tarasova, M.A. Komarov, A.G. Shakhnazarov, M. Porter , S.N. Smirnov, V. Simachova, L.S. Zasimova, A.A. stocking, L.S. Blacksmith, R.A. Fathutdynova, M. Udachyna.

The authors explore the factors of competitiveness and their impact on the competitive advantages of the region. However, the problem of tourist regions from the perspective of complex problem solving requires further research. Insufficient attention is paid to analysis methodology tourist region in terms of potential competitive advantage.

The purpose of the article. Organize major approaches, methods and indicators for assessing the competitiveness of tourism in the region.

The main results of the study. In modern economic literature defining the essence of tourist region is associated primarily with the allocation of economic - geographical features of the territory (territorial or geographical approach) which characterizes the possibility of